

סוגיה ג: דיני שופר (2): מהו השופר הראוי לתקיעה בראש השנה

*

רקע

המשנה קובעת מהו השופר שתוקעים בו בראש השנה. נשאלת השאלה האם שופר זה מעכב, ומשנה זו חולקת על המשנה הקודמת, או ששופר זה אינו מעכב והמשניות אינן חלוקות.

מקורות

- א. גמ' כו: "מתני' שופר של ראש השנה... דכייף איניש דעתיה טפי מעלי"
- ב. גמ' טז. "אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל... עקדתם עצמכם לפני"
- ג. תוס' ד"ה של רי"ף ו.ו: "א"ר לוי שופר של ר"ה... אפילו ביובל קמ"ל"
- ר"ן ו. מד"ה מתני' שוה היובל עד ד"ה ומיהו אע"ג רא"ש סי' א ד"ה מתני' שוה היובל, גמ' א"ר לוי רמב"ם הל' שופר פ"א ה"א והשגת הראב"ד מרדכי סי' תשיא
- ד. שו"ע סי' תקפו סע' א ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ה, ח]

הסבר הסוגיה

אמר רבי לוי מצוה של ראש השנה ושל יום הכפורים בכפופין ושל כל השנה בפשוטין. [גמ' כו:]

נחלקו התנאים [כו:]: מהו השופר שתוקעים בו בראש השנה. חכמים סוברים שתוקעים בראש השנה וביום הכיפורים של יובל בשופר של יעל פשוט, ובתעניות בשופר של איל כפוף, ורבי יהודה סובר שתוקעים בראש השנה בשופר של איל, וביום הכיפורים של יובל בשופר של יעל. רבי לוי פוסק כחכמים שדין יום הכיפורים של יובל זהה לדין ראש השנה, ופוסק כרבי יהודה שתוקעים בראש השנה בשופר של איל כפוף.

משנה זו צריכה תלמוד, האם היא עוסקת בדין לעיכובא או בדין לכתחילה בלבד. ניתן לפרש שדין המשנה לעיכובא. לדעת חכמים תוקעים בשופר של יעל פשוט בלבד, ולדעת רבי יהודה תוקעים בשופר של איל בלבד. לפירוש זה משנתנו חולקת על המשנה הקודמת האומרת: "כל השופרות כשרים חוץ משל פרה". ניתן לפרש שהמשניות אינן חולקות זו על זו, ודין משנתנו לכתחילה בלבד. כמו כן צריך להבין, האם המשנה מקפידה על המין [יעל או איל] או על הצורה [פשוט או כפוף] או על שניהם ביחד. האם לדעת חכמים צריכים לתקוע בשופר של יעל ולרבי יהודה צריכים לתקוע בשופר של איל, או שחכמים סוברים שצריכים

לתקוע בשופר פשוט, ולכן תוקעים בשל יעל שדרכו להיות פשוט, ורבי יהודה סובר שצריכים לתקוע בשופר כפוף, ולכן תוקעים בשופר של איל, שדרכו להיות כפוף. או שחכמים מקפידים דוקא על יעל פשוט, ורבי יהודה מקפיד דוקא על איל כפוף.

מדברי רבי לוי האומר: "מצוה של ראש השנה ושל יום הכיפורים בכפופין" ואינו מזכיר "איל", וכן מהגמ' המסבירה שלחכמים תוקעים בשופר פשוט "כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי", ולרבי יהודה תוקעים בשופר כפוף "כמה דכיף איניש דעתיה טפי מעלי" משמע שאין הקפדה על מין השופר אלא על צורתו בלבד.

רוב הראשונים [רמב"ן (בדרשה פ"ו), רשב"א (כו. ד"ה שופר של ראש השנה), ריטב"א (ד"ה מתני' שופר), ר"ן (ו. ד"ה ונמצאו) רא"ש (פ"א)] סוברים ששתי המשניות אינן חולקות זו על זו, ודין משנתנו לכתחילה בלבד. הם סוברים שאין הקפדה על המין של השופר אלא על צורתו בלבד. לדעתם יש שלוש רמות בשופר הכשר לתקיעה בראש השנה:

א. בדיעבד כל השופרות כשרים חוץ משל פרה [הרמב"ן מוסיף גם קרן שכולה זכרות].

ב. לכתחילה תוקעים בשופר כפוף.

ג. מצוה מן המובחר בשופר של איל, כדי להזכיר אילו של יצחק [כמפורש בגמ' טז].

הרמב"ם [הל' שופר פ"א ה"א] חולק על רוב הראשונים ופוסק: "מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה שנאמר יום תרועה יהיה לכם, ושופר שתוקעין בו בין בראש השנה בין ביובל הוא קרן הכבשים הכפוף, וכל השופרות פסולין חוץ מקרן הכבש". הרמב"ם חולק על רוב הראשונים בשתי נקודות:

א. הרמב"ם סובר שהמשניות חולקות זו על זו, ולהלכה תוקעים בשופר של כבש בלבד.

ב. הרמב"ם סובר שעיקר ההקפדה על מין השופר ולא על צורתו. כך משמע מההלכה: "כל השופרות פסולין חוץ מקרן הכבש", משמע ששופר שאינו של כבש פסול, ושופר פשוט אינו פסול.

הראשונים מביאים שלוש ראיות לשיטתם שרק לכתחילה תוקעים בשופר של איל כפוף: א. מנוסח המשנה משמע שהתנאים המובאים בה אינם חולקים על התנאים שבמשנה הקודמת.

ב. מלשונו של רבי לוי: "מצוה של ראש השנה... בכפופין" משמע שהדין אינו מעכב.

ג. אין בתורה מקור לכפוף ואין מקור לאיל.

הרמב"ם יכול לדחות את הראיה השלישית, שהיא החזקה שבראיות, באחד משני כיוונים:

א. החיוב לתקוע בשופר של כבש אינו מהתורה אלא מדרבנן.

ב. החיוב לתקוע בשופר של כבש אינו נלמד מהכתובים אלא מדברי קבלה. דברי רבי אבהו [טז]: "למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני",

מהוים עדות למסורת המחייבת לתקוע בשופר של איל ניש לשים לב שדברי רבי אבהו מובאים כהמשך לברייתא המסבירה דינים מהתורה, וכולם מנוסחים בלשון "אמר הקב"ה תעשו כך וכך", הדין היחיד המובא בברייתא ללא פתיחה זו הוא חיוב אמירת מלכויות, זכרונות ושופרות שחיובו מדרבנן].

הבנה זו, שמקור חיוב תקיעה בשופר של איל אינו נלמד מסוגייתנו אלא מדברי רבי אבהו, מתרצת גם את שתי הראיות האחרות של הראשונים. הרמב"ם מודה לראשונים האחרים, שמשנתנו אינה חולקת על המשנה הקודמת, והוא מודה להם שהמשנה עוסקת בצורת השופר ולא במינו. ולכן מסכים עם מסקנתם ששופר פשוט אינו פסול.

בתוס' מפורש שהחיוב לתקוע בשופר כפוף מהתורה [הוא מוכיח שיטה זו מדברי רבי לוי הלומד גזרה שוה מראש השנה ליום הכיפורים שבשניהם תוקעים בשופר כפוף, אם אין חיוב מהתורה בראש השנה מדוע לומדים ממנו על יום הכיפורים? על כרחנו שהחיוב מהתורה, וניתן ללמוד גזרה שוה. עיין רא"ש (סוף ס"א) הדוחה ראייתו].

סיכום

בדברי הראשונים שלוש שיטות בפסולי שופר:

א. רמב"ן וסיעתו: כל השופרות [חוץ מקרן שכולו זכרות ושופר של פרה] כשרים בדיעבד, לכתחילה בשופר כפוף ומצוה מן המובחר בשופר של איל.

ב. רמב"ם: רק שופר של כבש כשר, ויש לתקוע בשופר כפוף.

ג. תוס': שופר פשוט פסול מהתורה.

לסיום הערה נוספת. הגמ' מסבירה שלרבי יהודה תוקעים בשופר כפוף, "כמה דכייף איניש דעתיא טפי מעלי", ולחכמים תוקעים בשופר פשוט, "כמה דפשיט איניש דעתיא טפי מעלי". משמע שתקיעת שופר מהוה בנוסף למצוה מהתורה גם קיום של תפילה, תקיעת השופר מהוה תפילה ללא מילים, זעקה אלמת שזועקים בה לריבונו של עולם, ולכן צורתו של השופר מקבילה ל"צורתו" של המתפלל לפני ה' [לקמן בסוגיית מלכויות, זכרונות ושופרות נרחיב בדין זה].

הלכה

השו"ע [סי' תקפו סע' א] פוסק כרוב הראשונים ש"שופר של ראש השנה מצותו בשל איל וכפוף ובדיעבד כל השופרות כשרים בין פשוטים בין כפופים ומצוה בכפופים יותר מבפשוטים ושל פרה פסול בכל גוונא וכן קרני רוב החיות שהם עצם אחד ואין להם מבפנים זכרות פסולים". המשנה ברורה [סק"ה] מבאר ששופר כפוף עדיף משופר של איל. הרמ"א מוסיף ששופר מבהמה טמאה פסול. המשנה ברורה [סק"ח] פוסק שדינו של הרמ"א אינו ברור, שהרי הר"ן [נ]. ד"ה ומיהו אע"ג] הסתפק בדין זה, ולכן אם יש לו רק שופר של בהמה טמאה יתקע ללא ברכה.